

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Moderní hospodářské a sociální dějiny (7105V072)

Autoreferát (teze) disertační práce

PhDr. Mgr. Ing. Martin Pola

*Řád Maltézských rytířů a jeho působení v českých zemích v
letech 1874–1938*

**The Order of Malta and its activity in the Czech lands
during the years 1874–1938**

Školitel: prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.

Vymezení tématu a cíle disertační práce

Maltézští rytíři, známí též jako johanité, špitálníci, rytíři sv. Jana a podobně, zanechali v dějinách českých zemí nesmazatelnou stopu. Tento nejstarší rytířský řád křesťanstva¹ byl po benediktinech, premonstrátech a cisterciácích čtvrtým církevním řádem, který do Čech přišel.² Stalo se tak již ve druhé polovině 12. století a Řád od té doby působí v českých zemích dodnes, jakkoliv během své historie v českých zemích zažil kromě období prosperity také výrazné úpadky a musel se vypořádat s několika kritickými okamžiky.

Řádové struktury se mohutně otrásaly v základech především po roce 1798, kdy byl Řád Napoleonem Bonaparte vyhnán z Malty a v souvislosti s tím se dostal do výrazné krize, během níž zanikla celá řada jeho místních organizací a na několik desetiletí nebyl obsazen ani úřad knížete-velmistra, nejvyššího představeného Maltézského řádu.

Ačkoliv se uvádí, že české velkopřevorství jako jediné přežilo toto zhroucení (včetně kněžského konventu), je třeba dodat, že ani v jeho případě se to neobešlo bez vážných komplikací, a především v prvních desetiletích 19. století mu reálně hrozila nejen ztráta majetku, ale také úplný zánik. Následující léta se pak nesla v duchu stabilizace a konsolidace postavení Řádu nejprve v habsburské monarchii, a poté i v zahraničí. Od druhé poloviny 19. století pak pozorujeme ze začátku pozvolný, později strmý nárůst rozsahu řádových humanitárních aktivit, se kterým šel ruku v ruce také nárůst jeho prestiže.

Nejslavnější novodobé období českého velkopřevorství³ začalo roku 1874, když byl do jeho čela zvolen jako velkopřevor dosavadní komtur v Měcholupech bailli Frā Othenio říšský hrabě Lichnowský-Werdenberg. Rok jeho zvolení se stává počátečním rokem období, kterému se věnuje tato práce. Velkopřevor Lichnowský nepřevzal velkopřevorství v období úpadku. Jeho předchůdci František Khevenhüller-Metsch a František Kolowrat-Krakowský naopak připravili solidní základ, na kterém mohl být úspěch Řádu v Rakousku-Uhersku vystavěn. Přesto to byla právě mimořádná osobnost Othenia Lichnowského, která dokázala tohoto potenciálu využít. Jestliže za vlády velkopřevora Othenia Lichnowského významně vzrostla prestiž velkopřevorství a pomyslným vrcholem tohoto vzrůstu se stala první světová válka, během níž dokázalo realizovat humanitární pomoc nebývalých rozměrů, následující dvě desetiletí po jejím konci se nesly ve znamení hospodářského úpadku a snahy přizpůsobit se novým společenským a politickým poměrům.

¹ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v Českých zemích*, s. 29

² *Ibidem*, s. 43.

³ Pozn. autora: Přibližně od roku 1880 se ustálil název velkopřevorství pro Čechy a Rakousko.

Hlavním cílem práce je předložit komplexní obraz působení a postavení Řádu Maltézských rytířů v českých zemích v této době, tedy v letech 1874–1938. Je nasnadě, že tohoto cíle může být dosaženo jen zaměřením se na jednotlivé klíčové aspekty řádové činnosti.

Z toho důvodu se disertační práce nejprve soustředí na dějiny velkopřevorství, zhodnocení vývoje jeho členské základy a proměn její struktury v monarchistickém a republikánském období, vazeb Řádu na císařský dvůr i československou politickou scénu a v neposlední řadě také na vyjednávání ohledně uznání suverenity Řádu a získání souhlasu se zřízením řádového diplomatického zastoupení v Československu. Pro komplexní představení působení Řádu se práce také věnuje kněžskému konventu a Řádu z hlediska církevního působení, otázkám nacionalismu, ale i řádové reprezentace. Značný prostor je věnován rovněž řádovým humanitárním dílům, které zdejší velkopřevorství realizovalo a které sloužily jako hlavní argument legitimizující existenci Řádu v Československu i po roce 1918. Konečně je pozornost věnována také chování velkopřevorství v oblasti hospodářské, a to jak z hlediska správy majetku, tak i z hlediska reakce na změnu ekonomických poměrů po rozpadu Rakouska-Uherska.

Právě rok 1918 je klíčovým mezníkem, na který práce z pochopitelných důvodů musí reagovat a který dělí její obsah na dvě (časově nerovnoměrné) části. Zatímco první čtyři desetiletí sledovaného období se mohl Řád těšit široké podpoře ze strany vídeňského dvora a těžit z relativně stabilního politického, společenského i ekonomického zázemí (jakkoliv především v hospodářské sféře začalo velkopřevorství na konce 19. století zaostávat), což mu umožnilo realizovat nesmírně nákladné a vyčerpávající charitativní projekty během první světové války, poslední dvě desetiletí sledovaného období se nesou ve zcela opačném duchu. V nově vzniklých společensko-politických poměrech, navíc zatížen hospodářskými problémy, si musel Řád hledat nové místo a potvrdit legitimitu své další existence. Z toho vyplývá, že cílem práce také je představit způsoby, kterými se tento tradičně aristokratický řád, který mnozí již na počátku 20. století považovali za archaický přežitek, snažil najít cestu k ukotvení se v moderní společnosti.

Práce se koncentruje na Maltézský řád v českých zemích. Z toho je také zřejmé, že jejím cílem není přinášet zhodnocení a odpovědi na otázky týkající se významných politických a hospodářských procesů a opatření, které probíhaly ve zkoumaném období, jakkoliv se s nimi musel Řád potýkat a zásadně ovlivňovaly jeho působení. Práce si rovněž neklade za cíl být vyčerpávající mikrohistorickou (nebo jinou) studií ve vztahu ke

konkrétním lokalitám či osobnostem. V tomto ohledu nechává značný prostor pro regionální bádání (například ve vztahu k dějinám jednotlivých řádových velkostatků), a rovněž tak pro zpracování biografii řady nesmírně významných osob, které byly s Řádem spojeny. Samostatné zpracování si namátkou bezesporu zaslouží kníže-velkopřevor Othenio Lichnowský či jedna z nejvýznamnějších osobností rakousko-uherského zdravotnictví prof. Dr. Jaromír svobodný pán von Mundy. Pro církevní dějiny ve dvacátém století by jistě bylo příhodné zaměřit pozornost historiků také na některé z řádových kněží, například na infulovaného převora pražského konventu Josefa Hammerschmieda, nebo mladší generace kněží, z nichž nejvíce kontroverzní postavou je bezesporu Franz Werner Bobe, jehož hlavní působení ovšem spadá až do období po roce 1938 a nemělo by zastínit další významné osobnosti konventu poloviny 20. století, jako například Antonína Voráčka a Vladimíra Píchu.⁴

Badatelské otázky a struktura

Práce se zabývá hned několika otázkami z různých oblastí, čemuž také odpovídá její struktura. Jedná se primárně o práci z oblasti hospodářských dějin, kterým je proto věnován značný prostor. Nicméně pro vytvoření komplexního obrazu působení Maltéžského řádu v českých zemích ve vymezeném období bylo zapotřebí rámec hospodářských dějin v určitých částech práce překročit, a to především ve směru k sociálním a kulturním dějinám. Vzhledem k tomu jsou – relativně samostatně stojící – kapitoly sestavovány tak, aby postihovaly co možná nejvíce uceleným způsobem konkrétní aspekt řádového působení. Logickým důsledkem toho je skutečnost, že jsou jednotlivé kapitoly práce řazeny tematicky, nikoliv chronologicky. Toto řazení začíná obecným popisem struktury a principů Řádu a rámcovým představením dějin velkopřevorství ve sledovaném období a době, která mu bezprostředně předchází (s upozorněním na základní události a jejich aktéry). Následují kapitoly, které jsou svým obsahem spíše sociálně- nebo kulturněhistorické (částečně také s pozadím politických dějin – především v kapitole věnující se řádové suverenitě) a tato „nehospodářská“ část je zakončena kapitolami z dějin zdravotnictví a částečně též dějin techniky při popisech sanitních vlaků. Poté přichází na řadu část hospodářsko-historická, jejíž kapitoly se zabývají principy hospodaření velkopřevorství a jeho reakcí na významné události po roce 1918. Obsáhlejší kapitoly jsou zakončeny krátkým shrnutím.

⁴ Pozn. autora: V současné době se výzkumu působení maltéžských kněží ve dvacátém století (a především v jeho druhé polovině) věnuje PhDr. ThLic. Michal Sklenář, Ph.D. et Ph.D.

Metodologický přístup

Z hlediska teoretických východisek přístupu je poměrně obtížná kategorizace tématu disertační práce. Principiálně se jedná o dějiny instituce, ovšem její do značné míry unikátní charakter znesnadňuje jakýkoliv modelový přístup. České velkopřevorství je organizační složkou duchovního řádu. Na rozdíl od řady jiných církevních řádů však jeho poslání nespočívá v pastoraaci ani duchovní správě, ale v historicky poměrně neobvyklém spojení vojenské a humanitární činnosti (ve sledovaném období pak již jen – pro církevní instituce přeci jen běžnější – činnosti humanitární). Výrazným specifikem je ale velká uzavřenost Řádu, který byl v plném rozsahu přístupný pouze mimořádně malé socioprofesionální skupině osob z řad rodové šlechty s „bezchybným“ původem.⁵ Jisté otevírání se osobám, které tuto podmínku nesplňovaly, nastalo (pomineme-li nečetné dřívější výjimky) až ve druhé polovině 19. století, nicméně během celého sledovaného období 1874–1938 byly „kariéerní možnosti“ členů Řádu vzešlých z jiného než aristokratického prostředí (typicky lékařů či příslušníků „nové šlechty“) značně omezené. Ostatně výrazně aristokratický charakter si Maltézský řád – na rozdíl od všech ostatních duchovních řádů římskokatolické církve – zachoval dodnes.

Koncept Maltézske řádu jako řádu záslužného, určeného pro uzavřenou aristokratickou společnost, je ovšem také nesprávný. Maltézský řád totiž řádem záslužným nikdy nebyl, a naopak svým zaměřením působil téměř opačně – zatímco totiž záslužné řády (například Řád zlatého rouna, Vojenský řád Marie Terezie, či ostatní významné světské rytířské řády) se udílely za projevené zásluhy, členství v Řádu Maltézske rytířů naopak zavazovalo k tomu, snažit se tyto záslužné aktivity vykonávat v budoucnu. Smyslem členství v Řádu – na všech úrovních – totiž bylo (a stále je) přispívat k naplnění řádového poslání „*Tuitio Fidei et Obsequium Pauperum*“, tedy k „*Ochraně víry a službě chudým*“.⁶ Nicméně vzhledem k výše pospaným specifickým nelze k Řádu v žádném případě přistupovat ani jako k humanitární organizaci (jakou jen například Červený kříž).

Konečně Maltézský řád se vnitřně dělil na dvě zásadně odlišné větve. Dominantní byla větev rytířská, jejíž členové nepřijímali kněžské svěcení. Vedle toho existovala také větev kněžská, která se od rytířské větve výrazně lišila z hlediska sociálního původu svých

⁵ Za bezchybný původ se v místních podmínkách považovalo alespoň 16 generací šlechtických předků. Srov. Jan ŽUPANIČ, *Nová šlechta Rakouského císařství*, Praha 2006, s. 16.

⁶ M. BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v Českých zemích* s. 22. Pozn. autora: Chudí jsou myšleni v obecném významu jakýchkoliv trpících či jinak potřebných osob.

příslušníků – na rozdíl od rytířské větve totiž byla otevřená v duchu standardních, tehdy obecně platných podmínek pro přijetí do většiny katolických institucí – v zásadě se vyžadoval manželský původ a křest.⁷ Kněžská větev v Maltézském řádu ale hrála jen doplňující úlohu a v letech 1874–1938 existoval v rámci Řádu pouze jediný kněžský konvent, a to ten pražský.

Maltézský řád tak představuje svébytnou organizaci do značné míry unikátního charakteru, která byla v období 1874–1938 srovnatelná pouze s Řádem Německých rytířů, a to jen částečně.

Určité výzvy v sobě skýtá také periodizace práce a sledování kontinuit a diskontinuit působení Maltézského řádu a jeho klíčových aktérů v českých zemích. Přirozeně se nabízí v řádové historiografii poměrně hojně užívaná periodizace dle jednotlivých velkopřevorů, ale tento přístup naráží na úskalí, že role jednotlivých řádových představených byla rozdílná a závisela jak na jejich povaze, tak na vnějších podmínkách. Někteří z velkopřevorů (především v práci mnohokrát vzpomínaný Othenio Lichnowský) působili velice aktivně a díky tomu, že během jejich vlády nad velkopřevorstvím panovaly v zásadě stabilní společenské a politické poměry, měli možnost svým nasazením výrazně přispívat k rozvíjení činnosti velkopřevorství a vylepšování jeho postavení a prestiže. Jiní velkopřevorové, ačkoliv i oni působili v době relativně stabilních podmínek, byli spíše pasivní, takže se zaměřovali nikoliv na budování a rozvíjení, ale jen na udržování dosaženého stavu. Konečně další velkopřevorové museli reagovat na bezprecedentní události a změny různého charakteru, takže jejich posláním byla především snaha přizpůsobit se měnícím se poměrům, nicméně dějiny velkopřevorství v období jejich vlády byly determinovány vnějšími faktory, k nimž konkrétní činnost velkopřevorů přispívala jen okrajově. Periodizace dle konkrétních velkopřevorů tak umožňuje časové zařazení, ale v této práci se pro chronologický popis událostí používá jen omezeně, a to v kombinaci s periodizací zaměřenou na události, na základě čehož se práce snaží definovat určité, charakterově podobné epochy.⁸ Jak již bylo ale zmíněno, práce je řazena tematicky, nikoliv chronologicky.

Z metodologického hlediska bylo využito několika metod obvyklých v historické vědě. Přístup ke zpracování této disertační práce byl ovlivněn skutečností, že autor práce je členem českého velkopřevorství Řádu Maltézských rytířů v hodnosti čestného a devočního

⁷ A. Č. LUDIKAR, *O řádu Maltézském, se zvláštním zřetelem na Čechy*, s. 292.

⁸ Pro bližší komentář viz kapitolu 3. *Dějiny velkopřevorství od počátku 19. století do roku 1938 a jejich periodizace*.

rytíře a členy Řádu jsou také někteří jeho příbuzní a přátelé. Z toho důvodu byl kladen mimořádný důraz na skutečnost, aby veškeré uváděné informace byly podloženy důvěryhodnými zdroji, především kriticky posouzenými primárními prameny, případně literaturou publikovanou uznávanými odborníky. Tento přístup byl zvolen pro zachování maximální objektivity práce a v ní vyvozovaných závěrů.

Z konkrétních metod se jedná především o hermeneutickou metodu, použitou pro interpretaci pramenů, které byly podrobeny důkladné analýze. V případech, kde to bylo možné, byly prameny verifikovány za pomoci komparace (například když se tytéž informace vyskytovaly v různých fondech nebo v různých pramenech s rozdílnými autory – to se týká například výměr pozemkových majetků a postupů při pozemkové reformě, ocenění majetků pro potřeby dávky z majetku apod.), případně byla sledována konzistentnost informací napříč prameny v různých časových obdobích.

Z toho vysvítá, že práce používá v kvalitativních oblastech především empirický přístup, při kterém se na základě poměrně rozsáhlé pramenné základny snaží dopracovat k určitému zobecňujícímu závěru. Interpretace pak probíhá nikoliv na základě teoretického předpokladu, ale faktů. To platí také pro oblasti, které pracují s prameny kvantitativní povahy. Některé prameny obsahující kvantitativní (či kvantifikovatelná) data, byly zpracovány a interpretovány též v souladu s postupy statistické metody, případně jiných kvantitativních metod, nicméně využití pokročilejší matematicko-statistické postupy, jako je například interpolace či extrapolace časových řad, nebyly využívány, a to právě s ohledem na pozitivistický přístup k datům – tyto metody totiž vždy pracují s určitou mírou pravděpodobnosti, jakkoliv lze jejich výstupy považovat za objektivní.

Jedním z nejobtížnějších úkolů se ukázala být rekonstrukce dlouhodobých procesů na základě dochovaných archivních pramenů. A to především s ohledem na skutečnost, že se – navzdory relativně značné míře kompletnosti pramenné základny pro sledované období – informace k určitým částem procesů nedochovaly v celistvé podobě a bylo nutné je do určité aproximovat na základě pozdějšího vývoje. Nicméně konkrétní výsledky těchto procesů již známé jsou, a to opět především z dochovaných archivních pramenů, částečně také z odborné literatury věnující se tomuto tématu.

V dílčích částech práce byla rovněž okrajově využita metoda komparace. Ta byla využívána nejen pro již zmíněnou kritickou analýzu primárních pramenů, ale také pro verifikaci pramenů sekundárních, jejichž závěry byly porovnávány – pokud to bylo možné – s údaji obsaženými v primárních zdrojích.

Některé pasáže využívají také do určité míry sociálně-historickou analýzu. V sociálně historické části je určitý prostor věnován aktérům událostí a jejich jednání, které ovšem reprezentuje jednání instituce jako takové. Nicméně i do toho se nutně musí promítat mentální vzorce aktérů, dané mimo jiné jejich socioprofesionálním zařazením, zkušenostmi a původem.⁹ Výrazné odlišnosti se projevovaly například při jednání zástupců Řádu a československé vlády, při kterých řádoví vyjednavací (možná až trochu naivně) očekávali nějaký způsob komunikace, nicméně reálný průběh se od tohoto očekávání v případě vládních představitelů – v čele s tehdejšími ministrem Benešem – výrazně lišil.

Naopak některé z metod, které se svou povahou částečně nabízejí, byly využity jen okrajově. Jedná se například o mikrohistorickou metodu (ve smyslu hluboké analýzy přesně konkretizovaných subjektů zájmu – například konkrétní malé společnosti nebo fenoménům lokálního charakteru),¹⁰ případně biografii. Hlubková analýza vysoce specifických fenoménů nebo detailní životopisy osobností by totiž dle názoru autora způsobily značnou nevyváženost obsahu této disertační práce. Určité hloubkové sondy jsou nicméně používány pro konkrétní představení jednotlivých procesů (například pozemková reforma je blíže představena na příkladu velkostatku ve Strakonících, meliorační zkoušky pak na příkladu velkostatku v Měcholupech), nicméně toto použití slouží pro vytvoření reálného a konkrétního obrazu popisovaného procesu či události a neklade si za cíl vytvořit zcela vyčerpávající analýzu fenoménu lokálního charakteru, což je obsahem mikrohistorie. Stejná argumentace pak platí také pro biografii osobností – ty nejvýznamnější jsou v práci představeny, nikoliv však vyčerpávajícím způsobem.

Stejně tak v práci nejsou pojednávány teologické otázky, a to navzdory skutečnosti, že maltézští rytíři jsou duchovním řádem. Vzhledem k dominantnímu postavení rytířské větve v organizaci Řádu a k jeho poslání nehrají teologické otázky ve sledovaném období ve vztahu k Řádu výraznější úlohu.

⁹ Zde vycházíme z předpokladu, že chování aktérů v reakci na nastalé události obsahuje určité vzorce, které jsou dány především empirickou zkušeností na základě „souboru osvědčených praktik“. Srov. Eliška NOVOTNÁ, *Sociologie organizace*, Praha 2008, s. 9.

¹⁰ Mikrohistorie usiluje „o velmi pečlivě ‚realistickou‘ rekonstrukci současnosti doby minulé v celé její jedinečnosti, přičemž zároveň vypracovává podrobnou a takřkajíc konkrétní srovnávací metodu“. Srov. Alban Bensa, *Od mikro-historie ke kritické antropologii*, Praha 2010, s. 4 [online]. Centre français de recherche en sciences sociales [cit. 11. 11. 2021]. Dostupný z WWW: <https://www.cefres.cz/IMG/pdf/Bensa_2000_mikrohistorie_kriticka_antropologie.pdf>.

Závěr

Předkládaná disertační práce si klade za cíl představit působení Řádu Maltézských rytířů v českých zemích v rozmezí let 1874–1938 ve všech jeho důležitých aspektech. Za 64 let, jimž se tato práce věnuje, se muselo místní velkopřevorství potýkat s řadou změn a překonávat množství překážek. V jeho čele se za tuto dobu vystříдалo pět velkopřevorů, v úřadu hlavy státu pak dva císařové (respektive – nekorunovaní – čeští králové) a dva prezidenti. Během prvních čtyř desetiletí mohlo velkopřevorství počítat s přízní panovnického dvora a podařilo se mu připravit, zorganizovat a realizovat rozsáhlé humanitární dílo, spočívající v provozu špitálů, příležitostných nemocnic, různých nadací, ale především sanitních vlaků. Toto dílo dosáhlo svého vrcholu během následujících let „Velké války“. Po rozpadu monarchie a vzniku republiky se ale pozice velkopřevorství výrazně zhoršila. Muselo se vypořádat s hospodářsko-společenskými opatřeními nově vzniklé Československé republiky, se závažnými ekonomickými potížemi, ale také se ztrátou politických kontaktů a opor. Zatímco tedy monarchistické období se neslo ve znamení rozkvětu řádové činnosti v českých zemích, nebo alespoň udržování stávajícího stavu, v období republiky čelilo velkopřevorství značnému úpadku, který hrozil jeho úplným hospodářským krachem. Situaci se podařilo zvládnout a stabilizovat až v předvečer druhé světové války. Obraz působení velkopřevorství se disertační práce snažila vykreslit hledáním odpovědí na otázky a teze, které se týkají různých oblastí řádových aktivit.

Již od založení Řádu sv. Jana ve Svaté zemi byla jeho posláním snaha o zmenšení utrpení chudých, nemocných a jinak trpících, které Řád nazývá „Naši Páni nemocní“. V duchu tohoto poslání se Řád zasloužil ve sledovaném období o celou řadu více či méně významných humanitárních projektů, které tato práce popisuje. Největší prostor je pochopitelně věnován provozování sanitních vlaků, jehož počátky spadají do sedmdesátých let 19. století, vrchol nastal během první světové války (během níž vlaky převezly statisíce raněných a nemocných osob) a labutí píseň tohoto projektu se odehrávala ještě na počátku dvacátých let, kdy řádový vlak pomáhal nově vzniklé republice především s repatriací vojáků.

Velký význam mělo rovněž provozování hospiců, nemocnic a dalších zdravotnických zařízení. I v zahraniční literatuře se věnuje značná pozornost zřízení hospicu v Tanturu u Jeruzaléma v sedmdesátých letech 19. století. Tento projekt měl pro Řád, který se v té době stále ještě vzpamatovával z otřesů z počátku 19. století, mimořádný význam. Symbolicky se vrátil do míst svého vzniku a navázal na své původní poslání, které zde –

ještě jako neformální bratrstvo – provozoval vlastně ještě před začátkem křížových výprav. Na důležitosti tohoto symbolického aspektu neubírala ani skutečnost, že se nakonec nepodařilo získat pro Řád objekt původního johanitského špitálu, takže byl Tantur zvolen jako náhradní lokalita bez přímé vazby na původní řádové působení ve Svaté zemi. Hospic v Tanturu byl jediné zdravotnické zařízení, které velkopřevorství provozovalo trvale – respektive jeho provoz financovalo, o správu objektu a péči o jeho pacienty se na základě dohody starali Milosrdní bratři. Ostatní zdravotnická zařízení byla provozována jen v případě potřeby. Kromě *špitálnictví* se Řád sv. Jana záhy po svém vzniku stal také řádem vojenským. Proto i v 19. a 20. století věnoval značnou pozornost válečným konfliktům a svá zdravotnická zařízení zřizoval v případě válečného stavu. Stalo se tak například v roce 1866 v souvislosti s rakousko-pruskou válkou, nicméně velkopřevorství neváhalo svou pomoc poskytovat také v zahraničí, o čemž svědčí opakované zřízení nemocnice v bulharské Sofii. Samostatnou kapitolu pak tvoří zřízení celé řady nemocnic, hospiců a ozdravoven v zázemí a také polních nemocnic a chirurgických skupin během první světové války. Po jejím skončení však ekonomické potíže znemožnily velkopřevorství v této činnosti výrazněji pokračovat.

Vedle toho se velkopřevorství snažilo zřizovat také dobročinné fondy a nadace, jako byl Althannův fond chudých, Jubilejní nadace císaře Františka Josefa I. a podobně. Tyto nadace fungovaly na principu, že do nich byl vložen (nejčastěji kapitálový) majetek, z jehož výnosů pak byla poskytována trvalá podpora určitým osobám. Tato podpora měla ve většině případů doživotní charakter. Na obdobném principu fungovaly také řádové špitály. V práci jsou blíže představeny špitál sv. Jana v Opavě, který byl financován z výnosů tamní řádové komendy (finanční podpora špitálu byla na ní od počátku vázána jako věčné břemeno) a špitál sv. Markéty ve Strakoncích, jehož provoz byl zajišťován výnosy z vlastního nadačního statku v Kozlově. Špitály měly určitý počet míst a svým „chovancům“ (respektive častěji chovankyním) poskytovaly většinou ubytování, zajištění základních životních potřeb, zdravotní péče a také určitou apanáž. Místo ve špitálu bylo zpravidla doživotní a určitou, méně známou skutečností je, že tyto špitály Řád provozoval také po vzniku Československé republiky.

Z rozsahu zdravotní pomoci a charitativní činnosti, kterou Řád (nejen) v českých zemích realizoval, se při povrchním pohledu nabízí jeho srovnání s významnými humanitárními organizacemi. Toto srovnání však ve skutečnosti není příliš namístě, protože Řád v žádném případě humanitární organizací není a nikdy nebyl. Dobročinnost pro jeho

profesní členy nebyla zaměstnáním, ale celoživotním posláním. Od humanitárních organizací (ať již státních či jiných) se také Řád odlišuje způsobem financování svých aktivit, vnitřní organizační strukturou, ale také skutečností, že charitativní činnost je jen jednou – byť kruciální – součástí jeho aktivit. Historicky neméně důležitá byla vojenská stránka Řádu a stranou zájmu například nesmí stát ani historické působení řádových kněží v rámci duchovní správy.

Mimořádná snaha Řádu o naplňování řádového poslání, spočívajícího ve službě trpícím, dává tušit, že si uvědomoval lidskou důstojnost v souladu s řádovými pravidly bez ohledu na pohlaví, sociální postavení, náboženské vyznání a podobně. Tento přístup se projevoval také na přístupu k řádovým zaměstnancům. To však neznamená, že by se Řád nechoval z hospodářského pohledu racionálně. Pro kvalifikované zaměstnance (úředníky a zřízence) mělo velkopřevorství vypracovaná přesná pravidla a směrnice, jimiž se museli tito zaměstnanci řídit. Na základě těchto pravidel pak dosahovali kariérního postupu, byla jim vyplácena mzda a další stanovené benefity. Také jim vznikal nárok na penzi, který se za určitých podmínek vztahoval i na nejbližší rodinné příslušníky (manželku a nezletilé děti). Důraz byl kladen především na jazykovou vybavenost zaměstnanců, přičemž se vyžadovala němčina a znalost jazyka místa, ve kterém úředník působil (v českých zemích tedy češtiny). Výhodou pak byla znalost i jiného jazyka, především francouzštiny a italštiny. Podmínky řádových zaměstnanců (kvalifikovaných i nekvalifikovaných) nevybočovaly z typických standardů druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století. Většina zaměstnanců si sice – jak se zdá – místa v řádových službách vážila, nicméně podobné pocity lze pozorovat také u zaměstnanců jiných církevních institucí nebo řady šlechtických rodin. Ostatně „práce na panském“ či „na zámku“ byla v českém prostředí tradičně vnímána jako prestižní a přinášející jistotu zabezpečení a sociálního postavení. Řád se snažil, aby se zaměstnanci bylo zacházeno spravedlivě a s respektem a aby za svou práci dostávali (včas) přiměřenou mzdu. Noví majitelé velkostatků, které Řád musel ve dvacátých letech 20. století prodat, tento přístup povětšinou neměli, takže se podmínky zaměstnanců (byť se Řád při vyjednáváních před prodejem snažil o opak) po prodeji většinou zhoršily.

Další oblastí, na kterou se práce zaměřuje, je působení řádových kněží. V tomto ohledu je důležité uvést, že Maltézský řád se vnitřně člení do dvou větví, a sice větve rytířské (jejíž profesní členové jsou celibatérní laici – tedy bez kněžského svěcení) a větev kněžskou. Dominantní úlohu v Maltézském řádu – na rozdíl od většiny jiných duchovních řádů – hraje větve rytířská. Nicméně i působení řádových kněží mělo svůj význam. A to obzvláště

v českých zemích, jelikož se v Praze zachoval jediný řádový kněžský konvent – ostatní zanikly nejpozději v souvislosti s napoleonskými válkami. V čele kněžského konventu v Praze stál infulovaný převor, který byl rovněž generálním vikářem velkopřevorství a komturem tří komend (jedné reálné, dvou peněžních). Řádoví kněží zajišťovali především duchovní správu řádového kostela *Panny Marie pod řetězem konce mosta* v Praze a *Panny Marie Vítězné* v Praze (tento kostel je známější pod označením „Pražské Jezulátko“). Kromě toho působili také na inkorporovaných farách při řádových velkostatech.

Specifičnost Maltézského řádu – i přes existenci kněžského konventu – znesnadňuje jeho porovnání s jinými duchovními řády a kongregacemi. Tato komparace je v zásadě možná jen s dalším významným rytířským řádem, který na území českých zemí působil, a sice s Řádem Německých rytířů. Počátky Německého řádu lze ostatně nalézt právě v Řádu sv. Jana, od kterého se však již v průběhu středověku oddělil a po odchodu ze Svaté země (kde vzhledem ke svému pozdnímu vzniku nehrál výraznou úlohu) založil řádový stát v Pobaltí (předchůdce pozdějšího Pruska). V 19. století a na počátku století následujícího však tento řád procházel řadou změn, které v zásadě vedly ke stále většímu potlačování jeho rytířské větve, takže dominantní roli v něm začala hrát větev kněžská, až rytířská větev nakonec zcela zanikla – tento vývoj u Maltézského řádu nepozorujeme. Nicméně svou historií, částečně též vnitřním působením a orientací na dobročinné aktivity, jakož i značně aristokratickým charakterem, se obě instituce do určité míry vzájemně podobají. O žádné jiné církevní instituci to však říct nelze.

Z výše uvedeného vyplývá, že Maltézský řád tvořil značně uzavřené – elitní – společenství, plně přístupné jen příslušníkům aristokracie. Pro plnoprávný vstup bylo zapotřebí složit takzvané *šlechtické zkoušky*, které ve zdejších podmínkách znamenaly vykázat alespoň šestnáct generací šlechtických předků. Pouze osoby s tímto původem mohly být *profesními rytíři*, kteří se pak stávali komtury, baillimi, velkopřevory či dokonce velmistry Řádu, případně *čestnými a devočními rytíři*, kteří rovněž mohli za určitých okolností vykonávat důležitější řádové funkce – například se stávali veliteli sanitních vlaků. Možnost vstupu do Řádu tak byla značně omezená pro v 19. století nově vznikající elity z řad úspěšných podnikatelů, finančníků, inteligence a podobně. Ačkoliv se Řád ve druhé polovině 19. století částečně této vrstvě obyvatel otevřel (byla jim vyhrazena hodnost *magistrální rytíř*, případně hodnost donátů), jejich možnosti „kariérního postupu“ v rámci Řádu byly velice omezené, a ještě v první polovině 20. století platilo, že rozhodně do Řádu nebyli přijímáni v masivní míře. Členství v Řádu tak bylo po celé zkoumané období

mimořádně exkluzivní záležitostí (což ostatně platí dodnes, ačkoliv v dnešní době je podíl magistrálních rytířů na celkovém počtu členů Řádu daleko vyšší). Z nearistokratických uchazečů o členství se Řád – v souladu se svým posláním – zaměřoval především na kapacity v oblasti medicíny.

Prestiž členů Maltézského řádu vyplývala z mimořádné historie a starobylosti této instituce, ušlechtilosti jejího poslání a v neposlední řadě z její značné exkluzivity. Členy Řádu byla celá řada příslušníků panovnické rodiny (včetně císařů Františka Josefa I. a Karla I.), hlavy a členové většiny z nejvýznamnějších aristokratických rodů monarchie (namátkou z rodin působících v českých zemích Fürstenbergové, Lichtensteinové, Lobkoviczové, Metternich-Winneburgové či Schwarzenbergové), později také další významné osobnosti, jako byla manželka admirála Horthyho Magdolna nebo druhý rakouský prezident Dr. Michael Hainisch. Rozpad monarchie se na prestiži Řádu ze strany aristokracie dle personálního vývoje nijak negativně neprojevil.

Tvrzení ohledně uzavřenosti Řádu se však týká jen jeho rytířské větve. Oproti tomu kněžská větev byla otevřena uchazečům o členství za podmínek, které byly obvyklé i u jiných duchovních Řádů. Nejvyššího kariérního postupu, kterého mohl řádový kněz v rámci řádové organizace v českých zemích dosáhnout, byla funkce infulovaného převora pražského konventu. Z pozice této funkce se také (jako jediný řádový kněz ve velkopřevorství) stal komturem, a to hned tří komend (byť dvě z nich již neexistovaly v pozemkové formě a jednalo se „jen“ o takzvané peněžní komendy). Z profesních kněží Řádu v českých zemích ve sledovaném období nepocházel žádný biskup, arcibiskup ani kardinál. Nicméně členem Řádu (a pozdějším prvním velkopřevorem samostatného českého velkopřevorství) se stal pražský arcibiskup Karel kardinál Kašpar.

Nejvíce kontroverzním představitelem kněžského konventu i celého Maltézského řádu u nás se stal bezesporu Franz Werner Bobe, který byl po druhé světové válce popravený jako nacistický kolaborant. Nacionální otázka (natož pak nacismus), se však velkopřevorství jako takového příliš nedotkla. To bylo dáno hned několika faktory. Za prvé měl Maltézský řád – podobně jako jiné duchovní instituce – nadnárodní charakter, který byl ostatně vlastní i velké části aristokracie. Komunikačním jazykem společenské vrstvy, ze které se rekrutovali příslušníci rytířské větve Řádu, byla němčina. Pokud se některý z rytířů považoval za českého patriota, pak tomu tak bylo ve smyslu zemském, nikoliv jazykovém. Naopak nižší úroveň znalosti českého jazyka u řádových rytířů a zvolení němčiny za hlavní komunikační jazyk nelze považovat za projev germanizujícího nacionalismu, nýbrž za praktické opatření,

protože němčina byla v té době jazykem vídeňského dvora, ke kterému měli rytíři svým původem blízko či k němu přímo patřili. Druhým faktorem je tedy praktičnost a pragmatismus v užívání jazyka. Česko-rakouské velkopřevorství svým rozsahem zasahovalo na území několika národů, mluvícími několika odlišnými jazyky. Němčina v tomto ohledu byla jazykem sjednocujícím, takže je logické, že se prosadila i v Maltézském řádu (podobně jako se třeba výrazně prosadila v armádě a dalších institucích, které neměly pouze lokální charakter).

O něco vyhraněnější postoje bychom mohli sledovat u kněžské větve Řádu, která byla – na rozdíl od větve rytířské – tvořena převážně českými roditelými mluvčími. Některé z nich – například převora Hammerschmieda – by s jistou dávkou opatrnosti snad bylo možné považovat za umírněné české vlastence, militantní nacionalismus však byl po většinu sledovaného období řádovým kněžím cizí. Výjimku v tomto ohledu tvoří až závěr třicátých let, kdy německý nacionalismus postihl marginální část německých členů konventu v čele se zmiňovaným Bobem. Ti své smýšlení však během námi sledovaného období buď dovedně skrývali, nebo se u nich podobné názory skutečně objevily až se vzestupem Adolfa Hitlera. Na základě analýzy pramenů se každopádně ve sledovaném období nepodařilo prokázat žádný příklad německého ani českého nacionalismu v rámci řádového rozhodování ani v dochované vnitrořádové komunikaci a korespondenci.

Skutečnost, že Řád jako takový rozhodně nepřivítal vznik první Československé republiky, tedy rozhodně nevycházela z německého nacionalismu jeho členů, ale z praktických důvodů. Maltézský řád byl bytostně propojený skrze své společenské vazby s císařským dvorem, který jeho činnost nejednou podpořil. Navíc působnost česko-rakouského velkopřevorství v době Rakouska-Uherska nepřekračovala státní hranice. To se pochopitelně s rozpadem monarchie změnilo. Především v Československu náhle neměl Řád na politické scéně žádného výraznějšího spojence a neměl ani žádné významnější vazby na nové politické (a obecně prvorepublikové) elity. Navíc majetky velkopřevorství se od té doby nacházely na území dvou samostatných států, takže při jejich správě bylo zapotřebí sledovat dvojí legislativu, různé daňové systémy, používat dvojí měnu, a vypořádat se tak s dvojí monetární politikou.

Je proto pochopitelné, že se Řád snažil o nalezení nových politických kontaktů, nicméně ve svých pokusech dlouho nebyl příliš úspěšný. Ve dvacátých letech se sice dostal do kontaktu s důležitou osobností agrárníků Rudolfem Beranem, ovšem v tomto období z tohoto kontaktu Řád nijak neprofitoval. Rudolf Beran se snažil ve Strakonících a okolí –

tedy v místě svého původu – aktivně působit. Dá se říci, že si zde chtěl vybudovat takřka „vrchnostenskou“ pozici. Do tohoto konceptu pochopitelně zapadala i jeho snaha o získání strakonického velkostatku. Strategii Rudolfa Berana práce pozornost nevěnuje, nicméně strakonický velkostatek byl Řádem skutečně prodán, nikoliv však jemu, ale osobám z jeho okolí (v čele s Beranovou manželkou). Stalo se tak ve dvou fázích po polovině dvacátých let s tím, že se prodej vlivem schvalovacích procesů formálně protáhl až do konce třetího desetiletí. Rudolf Beran a jeho spolupracovníci se však o několik let později rozhodli velkostatek prodat. A to se ziskem, který však odpovídá dobovému kontextu – zatímco jejich nákup velkostatku proběhl v době probíhající pozemkové reformy a s ní související nejistoty, prodej velkostatku proběhl za zcela jiných hospodářských podmínek – nárůst prodejní ceny je tedy pochopitelný.

Nicméně Maltézský řád se přesto dostal do kontaktu s Rudolfem Beranem ještě jednou. Stalo se tak až ve druhé polovině třicátých let. Agráři se v té době sblížovali s pražským arcibiskupem kardinálem Kašparem (a skrze něj s katolickou církví). Důležitou roli v tomto procesu hrál Dr. Josef Pluhař. V podobné době se Řád obrátil na kardinála Kašpara s prosbou o pomoc při řešení hospodářských potíží vzniklých nevhodnou investicí do velkostatku v Dohé. Je pravděpodobné, že se tak kardinál Kašpar stal osobou, skrze kterou se dostal Dr. Pluhař do kontaktu s Maltézským řádem. Dr. Pluhař byl nejen mimořádně schopný úředník a politik, ale také ambiciózní člověk oplývající důvěrnými kontakty s vedením agráříků – tehdy nejvýznamnější československé politické strany. Rozhodl se Řádu v jeho svízelné situaci pomoci. Díky jeho mimořádnému vlivu tak Řád – snad poprvé během existence Československé republiky – získal významného zastávce na politické scéně. Ve spolupráci s řádovým syndikem Dr. Haydenem se Dr. Pluhařovi nejprve podařilo zajistit odkup velkostatku v Dohé státem, čímž bylo velkopřevorství hospodářsky zachráněno, následně pak dokázal prosadit v roce 1939 uznání suverenity Řádu ze strany Československé republiky a povolení zřízení diplomatického zastoupení Řádu v Praze – sám se pak stal prvním řádovým vyslancem v Československu, a ještě předtím také zdejší řádovým kancléřem.

Výše zmíněné přiznání suverenity Řádu Maltézských rytířů, ke kterému došlo zásluhou Dr. Pluhaře (ovšem až po námi sledovaném období), bylo úspěšným zakončením snah Řádu, trvajících po dvě desetiletí. Československá republika – na rozdíl od Rakouska a Maďarska, totiž řádovou suverenitu po svém vzniku oficiálně neuznala a po celou dobu její existence probíhaly více či méně intenzivní jednání mezi zástupci Řádu a (především)

zástupci ministerstva zahraničí. Práce předkládá jak stručný exkurz do historického vnímání řádové suverenity, tak se snaží popsat průběh jednání, která v meziválečném období probíhala a která nakonec vedla k úspěšnému cíli, jehož však bylo dosaženo až po získání politické podpory a změny orientace Československé republiky, která se namísto Francie a Anglie začala více soustředit na Itálii.

Konečně poslední – rozsáhlou – oblastí, na niž se tato práce soustředila, je oblast hospodářská. Hospodářské strategie Maltézského řádu byly vesměs konzervativní. Jejich základem byla pozemková držba, nicméně Řád investoval také do cenných papírů a inkasoval nezanedbatelné kapitálové výnosy. Naopak příliš se nesoustředil na investice do průmyslových provozů na svých velkostatkách. To do značné míry souviselo s hospodářskými pravidly Řádu. Jednotlivé velkostatky byly jako komendy, bailliva nebo velkopřevorské domény svěřovány konkrétním profesním členům velkopřevorství, kteří na nich hospodařili. Výnosy z těchto majetků pak mohli považovat za svůj osobní příjem, před tím z nich však museli odvést stanovené poplatky a část výnosů také museli investovat do meliorace, tedy zlepšení stavu velkostatku. Ten také nesměli (bez zvláštního svolení) zcizit ani zadlužit. Zdá se, že právě tento poslední faktor hraje roli v tom, že velkostatky neměly prostředky pro zásadnější investice. Ty navíc nedávaly příliš smysl ani z pohledu jednotlivých držitelů velkostatků – v případě, že hospodařili dobře a obstáli v takzvaných melioračních zkouškách (v podstatě důkladných auditech stavu velkostatku, prováděných většinou v pětiletých intervalech), měli nárok na zisk významnějšího majetku, pokud se uvolnil. V takovém případě stávající majetek opouštěli, a proto by o investice, které by do něj vložili, v podstatě přišli.

Nicméně pod vlivem vleklé agrární krize a při nástupu nových, podstatně dravějších podnikatelských elit, se konzervativní přístup Řádu ke správě majetku ukazoval být stále více nedostatečný. Na druhou stranu omezená možnost zadlužování řádového majetku měla i své kladné stránky. Sice jistě sloužila jako překážka pro investice, avšak zároveň nehrozilo, že by muselo docházet k prodeji velkostatků kvůli jejich předlužení, jak bylo jinak v té době poměrně běžné. Na počátku osmdesátých let 19. století přesto bylo prodáno neprosperující hornouherské panství Kurima, na počátku dvacátého století pak i velkopřevorský velkostatek Dětenice i se svou půvabnou rezidencí. Došlo k tomu však nikoliv z důvodu jejich zadlužení, ale proto, že se Řádu nedařilo zajistit, aby tyto velkostatky hospodářsky prosperovaly.

Změna strategie se dotkla také polního hospodářství. Na přelomu 19. a 20. století Řád stále častěji a ve větší míře volil strategii propachtování zemědělských pozemků, která mu zajišťovala konstantní rentu z půdy, aniž by nesl podnikatelské riziko spojené se zemědělskou produkcí. Tento trend se kromě zemědělské půdy dotkl také některých provozů na velkostatkách, především mlýnů a pivovarů. Naopak jiné provozy (především cihelny), lesy a rybníky bývaly spravovány a obhospodařovány ve vlastní režii. Nicméně hospodaření jednotlivých řádových velkostatků i nadále podléhalo důkladným kontrolám v rámci takzvaných „melioračních procesů“, které byly důkladným auditem daného velkostatku a jeho výsledky měly přímý dopad na řádovou kariéru držitele velkostatku. Jelikož byla melioračním procesům doposud věnována jen velice omezená pozornost, popisuje je tato disertační práce, podobně jako ostatní řádové správní nástroje (a poplatky), poměrně detailně.

Nelze tedy potvrdit tezi, že výrazný vzestup velkopřevorství v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století blíže souvisel s hospodářskou prosperitou monarchie. V této době se naopak začínaly stále více otevírat pomyslné nůžky mezi strategiemi nových podnikatelských a manažerských špiček a konzervativním přístupem Řádu. Nicméně přece jen měly okolnosti této doby na působení Řádu určitý vliv. Dokázal totiž pro realizaci svého poslání využít technologický pokrok, především pak železnice, které umožnily realizovat do té doby nemyslitelné projekty, které vyvrcholily přepravou stovek tisíc osob během velké války.

Za vzestupem Řádu ve druhé polovině 19. století tak stojí vhodně zvolená strategie jeho velkopřevorů a klíčových představených, kteří se rozhodli zaměřit svou pozornost na původní poslání Řádu, tedy humanitární činnost. K tomuto účelu neváhali využít řádové finanční prostředky a investovat je do moderních technologií a do poměrně velkých charitativních projektů. Tento přístup se setkal s podporou ze strany císaře, který finančně přispěl na výstavbu hospicu v Tanturu u Jeruzaléma a Řád (a jeho velkopřevora) morálně podporoval rovněž v projektu sanitních vlaků. Za své zásluhy v humanitární oblasti byl ostatně česko-rakouský velkopřevor roku 1881 povýšen do rakouského knížecího stavu.

Tento slibný vývoj (byť ohrožovaný stále se zhoršující ekonomickou situací velkopřevorství), byl zásadním způsobem přerušen první světovou válkou a následným rozpadem monarchie. Realizace mimořádně rozsáhlého humanitárního díla během války, spolu s nepřilíš šťastnou investicí do válečných půjček, velkopřevorství (i celý Řád) finančně naprosto vyčerpala. Navíc se po rozpadu monarchie muselo potýkat s výše zmíněnými

problémy hospodářského a legislativního charakteru, způsobenými jeho působením na území více států.

Největší ranou pro řádové hospodaření však byla opatření nově vzniklé Československé republiky. Jednalo se především o první pozemkovou reformu a dávku z majetku. První pozemková reforma měla na Řád v českých zemích negativní dopad hned ve dvou ohledech. Jednak přirozeně znamenala majetkové ztráty, které se pochopitelně také negativně promítaly do výnosů velkopřevorství. Řádu sice plynuly nějaké příjmy z prodeje půdy v rámci reformy, dokonce se mu dařilo uzavírat se Státním pozemkovým úřadem dohody o cenách, takže tyto příjmy byly vyšší, nežli byly minimální možné zákonem stanovené ceny, nicméně na druhé straně se v tomto ohledu Řád nechával zastupovat právním zástupcem a náklady s tímto zastupováním spojené byly rovněž relativně vysoké. Velmi negativní byl však také psychologický aspekt pozemkové reformy. Členové Řádu – kteří ve své většině pocházeli z Rakouska – si uvědomili, že majetky v Československé republice nejsou v bezpečí, protože se ukázalo, že se stát nezdráhá zasahovat do majetkových práv. Ačkoliv se první fáze pozemkové reformy týkala převážně zemědělské půdy, hrozilo, že v případných dalších fázích mohou být postihnuty ve větší míře také lesy.

Druhým zmiňovaným opatřením byla dávka z majetku. Jelikož velkopřevorství během první světové války přišlo takřka o celé své finanční úspory, a rovněž tak o většinu svého kapitálového vlastnictví (v podobě cenných papírů a válečných půjček), byl jeho majetek v Československu tvořen převážně nemovitostmi. Vyměřená dávka z majetku, kterou měl Řád v relativně krátkém termínu splatit, přesahovala jeho finanční možnosti. Ačkoliv se proti této dávce odvolal (a ve svém odvolání byl nakonec úspěšný, když mu byla dávka snížena přibližně na polovinu původního předpisu), přesto se musel snažit opatřit si potřebné finance, kterých se mu po světové válce nedostávalo.

Tuto hospodářskou situaci se velkopřevorství rozhodlo postupně řešit za pomoci tří konsolidačních nástrojů. Dávka z majetku byla částečně umořována z financí získaných z prodeje půdy v rámci pozemkové reformy. Zbylé prostředky si Řád zajistil prodejem některých svých českých majetků – a to i s ohledem na již zmiňovanou nejistotu ohledně budoucího vývoje tohoto vlastnictví. V polovině dvacátých let tak byly prodány obě zbývající velkopřevorské domény (Strakonice a Horní Libchava) a celá „enkláva“ v jihozápadních Čechách (Měcholupy, Obytce a Dožice). Již v roce 1922 byl pod nátlakem prodán konventuální velkostatek v Motole. Prodej historických majetků tak představuje první konsolidační nástroj, který Řád řešil své hospodářské potíže po vzniku Československé

republiky. Eroze řádového pozemkového vlastnictví byla velmi výrazná – jestliže v roce 1918 disponovalo velkopřevorství (včetně konventu) devíti velkostatky a dvorem v Hruškách, šest těchto velkostatků bylo v následujících letech ztraceno, přičemž výměra prodaných panství dosahovala rozlohy 4 263 ha a Řád z jejich prodeje utržil celkem 11 327 000 Kč.

V reakci na tyto změny přistoupilo velkopřevorství ke druhému konsolidačnímu nástroji, kterým byla změna správního systému. Zatímco doposud byly řádové majetky spravovány odděleně (vždy pod vedením konkrétního komtura či jiného řádového hodnostáře), od roku 1929 byla schválena a zavedena jejich centrální správa. Dosavadní držitelé velkostatků obdržely takzvané „prebendy“, jejichž výše závisela na jejich postavení v Řádu. Od zavedení centrální správy (která zpočátku měla mít jen dočasný charakter a která se týkala jak nemovitostí, tak i peněžních komend) si velkopřevorství slibovalo především možnost efektivnějšího a pružnějšího hospodářského rozhodování a racionálnějšího řízení.

Zavedení centrální správy majetku také souviselo se třetím konsolidačním nástrojem, který byla snaha zakoupit velkopřevorství nové nemovitosti, které by do budoucna zajistily nové, stabilní zdroje příjmů. Velkopřevorství investovalo do nákupu štyrského velkostatku Ligist a také do enormně rozlehlého velkostatku v Dohé na Podkarpatské Rusi. Investice do velkostatku Ligist se ukázala být správným rozhodnutím a tento velkostatek vlastní Řád dodnes. Totéž bohužel nelze tvrdit o druhém nákupu, který se ukázal být nad finanční možnosti velkopřevorství. To nemělo potřebné prostředky ani pro samotný nákup, který byl nakonec uskutečněn jen za pomoci bankovní garance, kterou byla banka – oproti původnímu očekávání – nucena vyplatit. Tato záruka ovšem byla mimořádně vysoce úročená, takže nákup velkostatku byl problematický již od samého počátku. Přesto se ze začátku zdálo, že výnosy z tohoto majetku budou dostačující, a to navzdory skutečnosti, že do jeho infrastruktury muselo velkopřevorství investovat další (půjčené) prostředky. K nákupu však došlo na počátku finanční krize a pod vlivem jejích dopadů (stejně jako některých politických a legislativních opatření) se situace začala obracet k horšímu. Hlavní artikl velkostatku – dřevo – ztrácel na hodnotě a jeho smluvní těžař a odběratel záhy zkrachoval. Navíc legislativní opatření snižovala maximální povolený rozsah ročního etátu. Tyto a další důvody vedly k tomu, že velkopřevorství nebylo schopné své závazky splácet, muselo přistoupit k částečnému prodeji svých (tentokrát rakouských) majetků a takřka po celá třicátá léta se snažilo v jednáních s československou vládou nalézt řešení svých hospodářských potíží. To se nakonec podařilo až s podporou agrárníků (za vydatné pomoci výše

zmiňovaného Dr. Josefa Pluhaře), díky níž byl velkostatek prodán ministerstvu zemědělství, a na konci třicátých let se tak podařilo hospodářskou situaci velkopřevorství definitivně stabilizovat.

Obraz velkopřevorství v letech 1874–1938 je tedy mimořádně dynamický, stejně jako byl dynamický celkový průběh dějin v tomto období. Na počátku vidíme velkopřevorství, pevně ukotvené ve strukturách habsburské monarchie, řízené konzervativními aristokraty starého ražení, kteří se sice nezdráhali využít ku prospěchu řádového díla tehdejší technologické vymoženosti, jinak však byli myšlenkově stále upoutáni ve staré době, ostatně stejně jako císař a celá dvorská společnost, ke které patřili. Svět kolem nich se však měnil, a tuto změnu museli chtě nechtě akceptovat.

Na první světovou válku zareagovalo česko-rakouské velkopřevorství Maltézského řádu obdivuhodným způsobem. Bez ohledu na enormní náklady realizovalo nesmírné množství humanitárních projektů, takže nezůstalo nic dlužné původnímu poslání Řádu sv. Jana. Nicméně toto úsilí si vyžádalo mimořádné oběti ekonomického charakteru, takže do nové epochy vstupovalo hospodářsky zcela vyčerpané. Přitom se muselo potýkat s bezprecedentními politickými a společenskými změnami, ale také s hospodářskými opatřeními nově vzniklé Československé republiky. Celá dvacátá a třicátá léta 20. století se tak nesla ve znamení snahy vyřešit hospodářské potíže, stabilizovat postavení Řádu a zajistit mu politickou podporu prostřednictvím kontaktů s politickou scénou a uznáním řádové suverenity. Tyto cíle se podařilo splnit na konci námi sledovaného období (v případě suverenity pak až v roce 1939). Ze svých úspěchů se však velkopřevorství neradovalo příliš dlouho. Během druhé světové války se jeho majetek dostal pod německou správu, plné obnovení činnosti velkopřevorství po válce pak bylo znemožněno nástupem komunistické diktatury, během níž velkopřevorství (poprvé ve svých dějinách), působilo převážně jen v exilu.

O tom, že se mu podařilo splnit svůj hlavní cíl, tedy nalézt své místo v nové společnosti, tak svědčí až události po roce 1989. Dne 20. dubna 1990, tedy den předtím, než do Československa přiletěl na svou první návštěvu papež Jan Pavel II., bylo české velkopřevorství obnoveno. Jestliže v 19. století a na počátku století následujícího platilo české (česko-rakouské) velkopřevorství za hegemonu celého (jinak většinou skomírajícího) Maltézského řádu, v roce 1990 se do jeho činnosti opětovně připojilo za zcela odlišné situace. Činnost Maltézského řádu se rozšířila takřka celosvětově, řádovou suverenitu uznalo

a diplomatické styky s Řádem navázalo 112 států (včetně České republiky, údaj k roku 2022) a rozsah pomoci, kterou Řád aktuálně poskytuje, je zcela bezprecedentní.

Českému velkopřevorství se podařilo připojit se k tomuto trendu – prostřednictvím svých organizací jako je Maltéžská pomoc, o.p.s., Česká maltéžská pomoc Suverénního řádu maltéžských rytířů, pod patronátem Velkopřevorství českého, středisko České Budějovice, obecně prospěšná společnost a Česká maltéžská mládež, z.s. realizuje řadu dobročinných aktivit. Účastní se také celořádové pouti do francouzských Lurd, zřizuje Vyšší odbornou školu zdravotnickou v Ječné ulici v Praze, základní školu na Kladně a gymnázium ve Skutči na Pardubicku. Kromě toho také spravuje půdu a lesy, které mu byly po roce 1989 navraceny, jakož i historické objekty kostela Panny Marie pod řetězem, paláce a budovy konventu v Praze. Rozsah těchto aktivit svědčí o tom, že si Maltéžský řád – navzdory proklamacím, že se jedná o „historický přežitek“ – své místo v nově vzniklé české společnosti našel.

Prameny a literatura

Seznam archivních pramenů

Archiv MZV, Diplomatický protokol 1.

Archiv Národního muzea, fond č. 160 Hammerschmied Josef.

NA Praha, fond č. 198 ŘM.

NA Praha, fond č. 705 SPÚ-V3.

NA Praha, fond č. 1082 Předsednictvo ministerské rady.

SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond č. 20082 Vs Měcholupy.

SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond č. 20093 Vs Obytce.

SOA v Třeboni, fond č. 178 Vs Strakonice.

SOkA Strakonice, fond č. 309 Archiv města Strakonice.

SOkA Strakonice, fond č. 44 Archiv obce Čestice.

Soukromý archiv rodiny Pola.

Zemský archiv v Opavě, fond č. 174 Velkostatek Dívčí Hrad.

Zemský archiv v Opavě, fond č. 273 Vs Johanitské komendy v Opavě.

Zemský archiv v Opavě, fond 805 Okresní úřad Krnov.

Literatura

Kateřina ADAMCOVÁ, Pavel ZAHRADNÍK, *Mariánský sloup na Hradčanském náměstí*, Praha 2017.

Rudolf AGSTNER, *Österreichs Vertretungsbehörden in Palästina und Israel*, Wien 1999.

Magdalena BERANOVÁ, Antonín KUBAČÁK, *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*, Praha 2010.

Francesco BONAZZI, *Elenco dei cavalieri del S.M. Ordine di S. Giovanni di Gerusalemme: ricevuti nella veneranda lingua d'Italia dalla fondazione dell'ordine ai nostri giorni*, Bologna 1907.

Giovanni BONELLO, *Histories of Malta*, Svazek 1, Valletta 2000.

Klement BOROVÝ, *Dějiny diecése pražské. Na památku 900letého jubilea, etc.*, Praha 1874.

Ernle BRADFORD, *Řádoví rytíři*, Praha 1996.

Peter BROUCEK, *Die humanitären Leistungen der Mitglieder des Großpriorates von Böhmen und Österreich während des Ersten Weltkrieges*. In: Christian Steeb, Birgit Strimitzer (Eds.), *Der Souveräne Malteser-Ritter-Orden in Österreich*, Graz 1999, s. 207–229.

- Milan BUBEN, *České velkopřevorství řádu maltézských rytířů v dějinách*, Praha 2018.
- Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. I. díl: Řády rytířské a křížovníci*, Praha 2002.
- Jan BUMBA, *České katastry od 11. do 21. století*, Praha 2007.
- Bernard BURKE, *A Genealogical and Heraldic History of the Landed Gentry of Great Britain & Ireland, Vol. II.*, London 1886.
- Frà Ludwig CALL, Gregor GATSCHER-RIEDL, *Weißes Kreuz auf rotem Grund: Der Malteserorden zwischen Mittelmeer und Mitteleuropa*, Innsbruck 2021.
- Edward Compton MACKENZIE, *Dr Beneš*, Praha 1947.
- Zuzana CZERNINOVÁ, *Suverénní řád maltézských rytířů*. In: *Církev a stát*. Jaroslav Benák (ed.), *Sborník příspěvků z 19. ročníku konference*. Brno 2013, s. 157–174.
- Eliška ČÁNOVÁ, *Slovník představitelů katolické církevní správy v Čechách v letech 1848–1918*, Praha 1995.
- Jaroslav ČECHURA, *Klášterní velkostatek v předhusitských Čechách – základní tendence hospodářského vývoje a metodologická východiska dalšího studia*. In: *Archeologia historica* 10, Praha 1985, s. 395–407.
- Miroslav ČERNÝ, *Fabrizio Turriziani Colonna, Sovranità e indipendenza nel Sovrano Militare Ordine di Malta*. In: *Právněhistorické studie*, 2012, roč. 41, s. 362–369.
- Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce: přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.–XIX. století*, Praha 1930.
- Václav ČERNÝ, *Slovníček archivní terminologie II: Názvosloví pro zemědělsko-lesnické archivy*, Praha 1955.
- Vladimír ČERVENKA, *Maltézští rytíři v jihozápadních Čechách. Komendy Měcholupy, Obytce, Dožice a specifika jejich obsazování, držby a správy*. In: *Západočeské archivy*, 2014, s. 26–40.
- Vladimír ČERVENKA, *Velkostatek Dožice 1660–1948*. Inventář, Klášter 2014.
- Vladimír ČERVENKA, *Velkostatek Měcholupy 1588–1938*. Inventář, Klášter 2015.
- Robert L. DAUBER, Michael GALEA, *Austrian Knights of Malta: Relations Malta-Austria, 1530–1798*, Valletta 2006.
- Engelbert DEUSCH, *Das k.(u.)k. Kultusprotektorat im albanischen Siedlungsgebiet: in seinem kulturellen, politischen und wirtschaftlichen Umfeld*, Wien 2009.
- Mordechai ELIAV, Barbara HAIDER, *Österreich und das Heilige Land: ausgewählte Konsulatsdokumente aus Jerusalem 1849–1917*, Wien 2000.

- Josef EMLER, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III*, Praha 1890.
- Mathias Maria FEYFAR, *Aus dem Pantheon der Geschichte des hohen Souveränen Johanniter-Ritter-Ordens*, Nikolsburg (Mikulov) 1882.
- Zdeněk FIALA a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, IV. díl: Západní Čechy*, Praha 1985.
- Martin FLOSMAN, *S orlem i lvem 2: Příběhy českých vojenských duchovních v dramatickém dvacátém století*, Svazek 2, Praha 2019.
- Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005.
- Anton F. GATNAR, *Der Souveräne Malteser-Ritter-Orden im Großpriorat von Böhmen und Österreich von 1918 bis 1937*. In: Christian Steeb, Birgit Strimitzer (Eds.), *Der Souveräne Malteser-Ritter-Orden in Österreich*, Graz 1999, s. 230–240.
- Josef GEBAUER, *Velkostatek Johanitské komendy v Opavě 1652–1949. Inventář*, Opava 1980.
- Eagle GLASSHEIM, *Urození nacionalisté. Česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století*, Praha 2012.
- Andrew GRAHAM-DIXON, *Caravaggio: A Life Sacred and Profane*, New York 2012.
- Maximilian GRITZNER, *Der Adel des Elsaß*, Nürnberg 1871.
- Josef HANESCH, *Velkostatek Strakonice 1575–1949, Inventář*, Třeboň 1963.
- Jiří HANUŠ, *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století*, Brno 2005.
- Zdeněk HAZDRA, *From the Imperial Period to the Era of Democracy and Totalitarianism Regarding the Changes in the Position of the Nobility in the Bohemian/Czech Society in the First Half of the 20th Century*. In: Jiří Brňovják, Jan Županič, (Eds.), *Changes of the noble society. Aristocracy and new nobility in the Habsburg Monarchy and Central Europe from the 16th to the 20th century. A collection of studies from sections P69 and P80 of the 11th Congress of the Czech Historians (14th–15th September 2017, Olomouc, Czech Republic)*, Ostrava 2018.
- Max HEIMBUCHER, *Die Orden und Kongregationen der Katholischen Kirche*, 2. svazek, Paderborn 1907.
- Bedřich HLAVÁČ, *František Josef I.: Život, povaha, doba*, Praha 1933.
- Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1880*, Wien 1880.

Hof- Und Staats-Handbuch Der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1892, Wien 1872.

Ladislav HOSÁK, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 1938.

Miroslav HROCH, *Na prahu národní existence*, Praha 1999.

Ivan JAKUBEC, Zdeněk JINDRA, *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*, Praha 2016.

Drahomír JANČÍK, *Pozemková reforma – nástroj nacionálního přerozdělení půdního fondu*. In: Drahomír Jančík, Eduard Kubů (Eds.), *Nacionalismus zvaný hospodářský. Sřety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859–1945)*, Praha 2011.

Karel JECH, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008.

Karel KADLEC, *O poddanství a robotě v zemích českých*, Brno 1899.

Mojmír KALNÝ, *Církevní majetek a restituce*, Praha 1995.

Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918–1938). I. díl: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, Praha 2003.

František KAŠIČKA, *Kostel sv. Markéty ve Strakonících*. In: *Průzkumy památek II*, 1996.

Hanna KILDANI, *Modern Christianity in the Holy Land: Development of the Structure of Churches and the Growth of Christian Institutions in Jordan and Palestine*, Bloomington 2010.

Hans KIRCHNER, George von TRUSZCZYNSKI, *Ordensinsignien und Auszeichnungen des Souveränen Malteser-Ritterordens*, Köln 1974.

Kolektiv autorů, *Encyklopedie strojů a náradí. Lesnictví, myslivost a rybářství*, Praha 2011.

Kolektiv autorů, *Pod císařským praporem: Historie habsburské armády 1526–1918*, Praha 2004.

Kolektiv autorů, *Strakonice – Vlastivědný sborník, díl 1: Kapitoly z historie*, Strakonice 2002.

Jiří KOŘALKA, *Češi v Habsburské Říši a v Evropě 1815-1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*, Praha 1996.

Kamil KROFTA, *Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě*, Praha 1919.

Antonín KUBAČÁK, *Provádění pozemkové reformy na majetku cizích státních příslušníků v období první republiky*. In: *Vědecké práce Národního zemědělského muzea 29*, Praha 1991–1992.

- Zlatuše KUKÁNOVÁ, *Dr. Josef Pluhař – kancléř a vyslanec řádu maltézských rytířů. (K navázání diplomatických styků s Československem v roce 1939)*. In: *Paginae historiae*. Sborník Národního archivu 13 (2005), s. 32–80.
- Zlatuše KUKÁNOVÁ, *Dr. Josef Pluhař a navázání diplomatických styků řádu maltézských rytířů s Československem*. In: Pavel Marek, Jiří Hanuš (Eds.), *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno 2006, s. 217–228.
- Vlastislav LACINA, Lubomír SLEZÁK, *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*, Praha 1994.
- Fernando LARCHER, *Lettere dal fronte 1915-1918. Edina CLAM Gallas «Frieda» scrive alla famiglia dagli ospedali dell'ordine di Malta di Folgaria e Lavarone*, Monza 2015.
- Karl LECHNER, *Die Kommende Mailberg*. In: *Schriftenreihe des Maltesermuseums Mailberg* 3, Mailberg 1976.
- Milena LENDEROVÁ, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, Praha 2020.
- Andreas LÖBBECKE, *Ordenstracht und Uniform*. In: Christian Steeb, Birgit Strimitzer (Eds.), *Der Souveräne Malteser-Ritter-Orden in Österreich*, Graz 1999, s. 427–443.
- František LOBKOWICZ, *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Praha 1999.
- Augustin Česlav LUDIKAR, *O řádu Maltánském, se zvláštním zřetelem na Čechy*, Klatovy 1878.
- Maltézský řád na Strakonicku*, Strakonice 1991.
- Tomáš Garrigue MASARYK, *Poselství*, Praha 1930.
- Melville Henry MASSUE, *The Titled Nobility of Europe: An International Peerage, Or "Who's Who," of the Sovereigns, Princes, and Nobles of Europe*, London 1989.
- Petr MAŠEK, *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 2003.
- Rudolf Johann Graf MERAUVIGLIA-CRIVELLI, *Der Bömische Adel*, Nürnberg 1886.
- Jaroslav MOTYČKA, *Církevní velkostatky v naší republice*, Praha 1926.
- Jaromír von MUNDY, *Des Souveränen Malteser-Ritter-Ordens, G. v. B. etc. Freiwilliger Sanitäts-Dienst im Kriege. Anhang: Die Evacuationen im Jahre 1878 während der Occupation Bosniens und der Herzegowina. (Mit 4 tabellarischen Uebersichten und 7 Formularen)*, Wien 1879.
- Jaromír von MUNDY, *General-Bericht über die Evacuationen von Kranken und Verwundeten der K.K. Armee während der Occupation Bosnien und Herzegowina 1878*.

- Jaromír von MUNDY, Hugo ZIPPERLING, *Beschreibung der Sanitäts-Züge des Souveränen Malteser-Ritter-Ordens, G. v. B. etc. Zweite vermehrte und veränderte Auflage*, Wien 1880.
- Jaromír von MUNDY, *Studien über den Umbau und die Einrichtung von Güterwaggonen zu Sanitätswaggonen. Mit 9 Tafeln*, Wien 1875.
- Milan MYSLIVEČEK, *Místopisný obrázkový atlas, aneb, Krasohled český: Čechy, Severovýchod*, Praha 1998.
- Milan MYŠKA, *Der Adel der Böhmischen Länder. Seine wirtschaftliche Basis und ihre Entwicklung*. In: Armgard von Reden-Dohna, Ralph Melville (Eds.), *Der Adel an der Schwelle des bürgerlichen Zeitalters 1780-1860*, Stuttgart 1988.
- Neuester Schematismus der Herrschaften, Güter und Zuckerfabriken, IV. Jahrgang, Brün 1884.
- Neuester Schematismus der Herrschaften, Güter und Zuckerfabriken, VI. Jahrgang, Brün 1890. (V textu jen „Neuester Schematismus der Herrschaften (1890)“).
- Milan NOVÁK, *Náš arcivévoda, císař a král Karel I. Rakouský v městě Brandýs nad Labem – Staré Boleslavi*, Brno 2011.
- Eliška NOVOTNÁ, *Sociologie organizace*, Praha 2008.
- Josef NOŽIČKA, *Přehled vývoje našich lesů*, Praha 1957.
- Jan ORTH, František SLÁDEK, *Topograficko-statistický slovník Čech: čili, podrobný popis všech měst, městysů, vesnic, pak zámků, dvorů, továren, mlýnů, hutí a podobných o samotě ležících stavení, jakož i všech zpustlých hradů a zaniklých osad království českého*, Praha 1870.
- Milan OTÁHAL, *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, Praha 1963.
- Ottův slovník naučný, 10. díl*, Praha 1896.
- Ottův slovník naučný, 15. díl*, Praha 1900.
- Ottův slovník naučný, 24. díl*, Praha 1906.
- František PALACKÝ, *Popis Království Českého (etc.)*, Praha 1848.
- Antonín PAVEL, *Pozemková reforma Československá*, Praha 1937.
- Michal PEHR, *Jan Jiří Rückl – moderní katolický politik*. In: Pavel Marek, Jiří Hanuš (Eds.), *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno 2006, s. 323–328.
- Josef PEKAŘ, *České katastry 1654–1789: se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*, Praha 1932.
- Josef PEKAŘ, *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, Praha 1923.
- Jiří PERNES, *František Josef I.: nikdy nekorunovaný český král*, Praha 2005.

Jiří PERNES, *O trůn a lásku: dramatický život a tragická smrt Františka Ferdinanda d'Este*, Praha 2007.

Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu*, Praha 2003.

Tomáš PETRÁČEK, *Sekularizace a katolicismus v českých zemích*, Ostrava 2013.

Thomas POHL, *Der Verlust von Malta 1798 und die daraus resultierenden Folgen für den Orden in Böhmen und Österreich*. In: Christian Steeb, Birgit Strimitzer (Eds.), *Der Souveräne Malteser-Ritter-Orden in Österreich*, Graz 1999, s. 135–161.

Martin POLA, *Ekonometrické modelování a možnosti jeho využití v dějinách podnikání. Úvaha o zkoumání hospodaření moderního velkostatku*. In: *Hospodářské dějiny – Economic history*, roč. 35, č. 1, Praha 2020, s. 61–74.

Jiří POŘÍZKA, *Maltézští rytíři u nás. Tři studie k historii českého velkopřevorství řádu maltézských rytířů*, Brno 1990.

Jiří POŘÍZKA, *Maltézští rytíři v Čechách a na Moravě 1870–1998*, Olomouc 2002.

Jiří POŘÍZKA, *Řád maltézských rytířů. Z Palestiny na Via Condotti*, Praha 1997.

Robert PRANTNER, *Die völkerrechtliche Bedeutung der diplomatischen Beziehungen des Ordens und das Engagement seines diplomatischen Personals in historischer und zukünftiger Sicht*. In: Christian Steeb, Birgit Strimitzer (Eds.), *Der Souveräne Malteser-Ritter-Orden in Österreich*, Graz 1999, s. 307–322.

Johann PROCHÁZKA, *Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen zugleich Adressenbuch sämtlicher dei demselben angestellten Beamten, des Forstpersonals u. s. w.*, Praha 1880.

Johann PROCHÁZKA, *Topographisch-statistischer Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen, zugleich Adressenbuch sämtlicher bei demselben angestellten Beamten, des Forstpersonals, u.s.w*, Prag 1891. (V textu jen „J. Procházka, Topographisch-statistischer Schematismus (1891)“).

Jana PŠENIČKOVÁ, *Zbytkové statky v Čechách 1919–1948*, Praha 1998.

Georg REICHLIN-MELDEGG, *Das Sanitätswesen des Ordens im 19. Jahrhundert und die Entwicklung der Hilfszüge unter Dr. Jaromir Freiherr von Mundy*. In: Christian Steeb, Birgit Strimitzer (Eds.), *Der Souveräne Malteser-Ritter-Orden in Österreich*, Graz 1999, s. 190–206.

Marcela RUSINKO, *Snad nesbíráte obrazy? Cesty soukromého sběratelství moderního umění v českých zemích v letech 1948–1965*, Brno 2018.

- Jan RYCHLÍK, *Pozemková reforma v Československu 1919–1938*. In: Vědecké práce zemědělského muzea 27, Praha 1987–1988.
- Félix de SALLES, *Annales de L'Ordre de Malte ou des Hospitaliers de Saint-Jean-De-Jérusalem Chevaliers de Rhodes et de Malte depuis son origine jusqu'à nos jours, du Grand-Prieuré de Bohême-Autriche et du Service de Santé Volontaire*, Vídeň 1889.
- Antonio SCHMIDT-BRENTANO, *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816–1918*, Wien 1907.
- Victor SILBERGER, *Militär-Zeitung, Neunundzwanzigster Jahrgang*, Wien 1876.
- Michal SKLENÁŘ, Tomáš URBAN, *Odznaky a heraldika maltézského řádu*, Ústí nad Orlicí 2016.
- František SKŘIVÁNEK, *Maltézský kostel Panny Marie pod řetězem na Malé Straně. Průvodce*, Praha 2000.
- František SKŘIVÁNEK, *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*, Praha 1998.
- Lubomír SLEZÁK, *Tvůrci, kritikové a odpůrci pozemkové reformy*. In: Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století. Praha 1993.
- Ernst STAEHLE, *Geschichte der Johanniter und Malteser: Die Malteserritter: Schild der Christenheit im Mittelmeer, Sv. 3*, Gnas 2002.
- Strakonice: kapitoly z historie*, Strakonice 2002.
- Birgit STRIMITZER, *Der Souveräne Malteser-Ritter-Orden in Österreich vom Wiener Kongreß bis zur Jahrhundertwende. „Né à Jérusalem, illustré à Rhodes, éclipsé à Malte, il mourrait à Vienne, s'il n'était utile à la Méditerranée...“*. In: Christian Steeb, Birgit Strimitzer (Eds.), *Der Souveräne Malteser-Ritter-Orden in Österreich*, Graz 1999, s. 162–189.
- Rupert STUMMER, *Erzherzog Eugen 1863-1954: Feldmarschall, Hochmeister des Dt. Ritterordens*, Salzburg 2009.
- Miroslav SVOBODA, *Majetek řádu johanitů v Čechách v husitské době. Podíl Zikmunda Lucemburského na likvidaci pozemkového majetku církve*. In: Český časopis historický, Ročník 103, číslo 2 (2005), s. 275–278.
- Jaroslav ŠEBEK, *Der Tschechische Katholizismus im Spannungsfeld von Kirche, Staat und Gesellschaft zwischen den Weltkriegen*. In: Religion im Nationalstaat zwischen den Weltkriegen 1918–1939, Stuttgart 2002, s. 145–156.
- Luboš TARABA, *Ta zatracená skála: Obléhání Malty 1565*, Praha 2016.

Ignatz TITTEL, *Schematismus des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter mit einer agronomischen und Eisenbahnkarte des landtäflichen Besitzes im Königreiche Böhmen*, Praha 1900.

Johann TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis*, Budweis 1862.

Jiří Rajmund TRETERA, *Stát a církev v České republice*, Kostelní Vydří 2002.

Pavel TRNKA, *Budování knihovny obnoveného konventu Panny Marie pod řetězem v Praze*. In: *Bibliotheca Antiqua* 2019. Sborník z 28. konference, 13.–14. listopadu 2019, Olomouc 2019.

Pavel TRNKA, *Pražský konvent johanitů a datace udělení práva pontifikálií jeho převorům v řádové historiografii*. In: *Paginae historiae*. Sborník Národního archivu 27/1 (2019).

Pavel TRNKA, *Struktura a identifikace kněžské větve českého velkopřevorství řádu maltézských rytířů v letech 1732–1950*. In: *Paginae historiae*. Sborník Národního archivu 29/2 (2021).

Fabrizio TURRIZIANI COLONNA, *Sovranità e indipendenza nel sovrano militare Ordine di Malta*, Vaticano 2006.

Otto URBAN, *František Josef I.*, Praha 1991.

Luciano VALENTINI DI LAVIANO, *Abiti, Uniformi e Decorazioni dell'Ordine di Malta / Robes, Uniforms and Decorations of the Order of Malta*, Roma 2010.

Jan VOŽENÍLEK, *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy: země Česká a Moravsko-slezská*, Praha 1930.

Berthold WALDSTEIN-WARTENBERG, *Die Vasallen Christi. Kulturgeschichte des Johanniterordens im Mittelalter*, Wien 1988.

Berthold WALDSTEIN-WARTENBERG, *Rechtsgeschichte des Malteserordens*, Wien–München 1969.

Berthold WALDSTEIN-WARTENBERG, *Řád johanitů ve středověku*, Praha 2008.

Marie WASKOVÁ, *Velkostatek Obytce 1732–1939, Inventář*, Klášter 2011.

Wochenblatt der Johanniter-Ordens-Balley Brandenburg. Dreizigster Jahrgang 1889, Nr. 1 bis 52, Berlin 1889. (příspěvek Thankmara Freiherr von Münchhausen nazvaný Von der Wiege unseres Ordens, s. 143–146). (V textu jen „Wochenblatt der Johanniter-Ordens-Balley Brandenburg“).

Carlo WORLICZEK, *Die Tschechoslowakische Bodenreform*. In: *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, Bd. 80, 1925–1926, s. 447–499.

Marian WRBA, *Austrian Presence in the Holy Land in the 19th and Early 20th Century: Proceedings of the Symposium in the Austrian Hospice in Jerusalem on March 1–2, 1995*, Jerusalem 1996.

Constantin von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, svazek 15 (ročník 1866), Wien 1866.

Constantin von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, svazek 55 (ročník 1887), Wien 1887.

Hugo ZIPPERLING, *Technische Beschreibung des ersten österreichischen Sanitäts-Schulzuges des souveränen Malteser-Ritter-Ordens. Mit 9 Tafeln*, Wien 1876.

Jan ŽUPANIČ, Michal FIALA, František STELLNER, *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*, Praha 2001.

Jan ŽUPANIČ, *Nová šlechta Rakouského císařství*, Praha 2006.

1.1. Kvalifikační práce

Martin CEMPÍREK, *Vývoj lesního zákonodárství s akcentem na zákon lesní z roku 1852* (rigorózní práce na Právnické fakultě Masarykovy univerzity), Brno 2011/2012.

Kristýna KAUCKÁ, *Pozemková reforma na velkostatku Křivoklát* (diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy), Praha 2013.

Kristýna KAUCKÁ, *První pozemková reforma na velkostatkách Křivoklát, Plasy a Radnice* (disertační práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy), Praha 2016.

Luboš PÁŤAL, *Česká šlechta ve II. polovině 19. století. Šlechtický velkostatek v Čechách na přelomu věků: Analýza ekonomických poměrů tří aristokratických rodů* (disertační práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy), Praha 2013.

Martin POLA, *Působení řádu Maltézských rytířů v českých zemích v období první republiky a jeho hospodářské aspekty* (rigorózní práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy), Praha 2017.

Miroslav SVOBODA, *Majetek johanitského řádu v Čechách ve 12.–16. století* (disertační práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity), Brno 2006.

Aneta ŠŤASTNÁ, *Cenová diskriminace v praxi* (Diplomová práce na Provozně ekonomické fakultě České zemědělské univerzity v Praze), Praha 2018.

Pavel ŽÁK, *Vztah Edvarda Beneše k římskokatolické církvi do roku 1918* (diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové), Hradec Králové 2016.

Seznam citovaných zákonů a nařízení

Císařský patent číslo 170/1849 Ř.Z. z 17. března 1849.

Zákon 49/1866 Sb. z. a n. *Honební zákon pro Čechy* ze dne 1. června 1866.

Ministerský výnos ze dne 24. ledna 1886, R.G.B1.No.17.

Doplňující ministerský výnos ze dne 25. července 1913, R.G.B1.No.156.

Zákon č. 32/1918 Sb. z. a n., *O obstavení velkostatků* ze dne 9. listopadu 1918.

Zákon 61/1918 Sb. z. a n. ze dne 10. prosince 1918, *jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly*.

Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n. *O zabránění velkého majetku pozemkového ze dne 16. dubna 1919* (zákon záborový).

Zákon č. 318/1919 Sb. z. a n. *O zajištění půdy drobným pachtýřům ze dne 27. května 1919* (zákon o výkupu dlouhodobých pachtů).

Zákon č. 330/1919 Sb. z. a n. *O pozemkovém úřadě* ze dne 11. června 1919.

Zákon č. 593/1919 Sb. z. a n. *O ochraně drobných zemědělských pachtýřů* ze dne 30. října 1919.

Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n. *O přidělu zabrané půdy a úpravě právních poměrů k ní* ze dne 30. ledna 1920 (zákon přidělový).

Zákon č. 166/1920 Sb. z. a n. *O úvěrové pomoci nabyvatelům půdy* ze dne 11. března 1920 (zákon úvěrový).

Zákon 309/1920 Sb. z. a n. *O dávce z majetku a dávce z přírůstku na majetku* ze dne 8. dubna 1920.

Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n. *O převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový* ze dne 8. dubna 1920 (zákon náhradový).

Nařízení vlády republiky Československé ze dne 21. ledna 1921 č. 53/1921 Sb. z. a n. *jímž vydávají se předpisy závazné pro určování a vypočítávání přejímací ceny za zabraný majetek pozemkový státem převzatý*.

Zákon č. 295/1921 Sb. z. a n. *O poplatku ze služebních smluv*, schválený 12. 8. 1921, účinný od 1. 10. 1921.

Výnos Ministerstva financí ze dne 10. dubna 1923.

Ostatní prameny

Alban BENZA, *Od mikro-historie ke kritické antropologii*, Praha 2010, s. 4 [online]. Centre français de recherche en sciences sociales [cit. 11. 11. 2021].

Dostupný z WWW:

<https://www.cefres.cz/IMG/pdf/Bensa_2000_mikrohistorie_kriticka_antropologie.pdf>.

Der Freiwillige Sanitätsdienst des Souveränen Malteser-Ritterordens, Grosspriorat von Böhmen und Österreich im Kriege. Fünfte Auflage, Wien 1907. Uloženo např. v SOA v Třeboni, fond č. 178 VS, inv. č. 1510, sig. VIII-F-1, kart. č. 249. (V textu jen "Der Freiwillige Sanitätsdienst des Souveränen Malteser-Ritterordens (1907)").

Deutsche Presse 7/II 1933. Uloženo např. v NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 233, sig. d/1, kart. č. 129.

Epitaf na náhrobku Karla Hunky na hřbitově v Předslavi: „Karel Hunka, lesní řádu ryt. Maltéz. v Měcholupech, uštván zlobou lidskou zemř. 26.6.1920 stár 30 let“.

Expres, ročník X., číslo 49 (pondělí 1. března 1937).

Fra' Camillo Pola [online]. [cit. 14.8.2022]. Corte San Giovanni di Malta. Dostupný z WWW:< <https://www.sangiovanidimalta.com/lapidario/fra-camillo-pola/>>.

Gazzetta Ufficiale der Regno D'Italia, první část, 2. prosince 1929, č. 280, uloženo v NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 624, sig. LIV 186,187,189-191,193-196, kart. č. 318.

Gustav FRIEDRICH, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I*, Praha 1904–1907. (V textu jen „CDB I“).

Il Ruolo generale, le insegne e le uniformi del Sovrano militare ordine di S. Giovanni di Gerusalemme detto di Malta, Řím 1929. Dostupný z NA Praha, fond č. 198 ŘM, kart. č. 17. (V textu jen „Ruolo Generale (1929)“).

Jak se provádí přidělové řízení (nové předpisy Státního pozemkového úřadu), 1923 Praha. Uloženo např. v NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 559, sig. 28A/k, kart. č. 288.

Kleine Chronik. Wiener Zeitung. 1905-07-27, čís. 196.

Neue Freie Presse, 24. August 1894, Nr. 10777.

Pamětní deska na II. nádvoří hradu ve Strakoncích.

Pamiatkový – archeologický výskum Szirmayovského kaštieľa v Kurime [online]. [cit. 12.7.2021]. Obec Kurima. Dostupný z WWW:< <https://www.kurima.eu/kastiel.php>>.

Pavla MARADOVÁ, *Hospic sv. Markéty přinese chybějící službu pro lidi na konci cesty*, 2018 [online]. [cit. 24.11.2020]. Jižní Čechy Ted'. Dostupný z WWW:<<https://www.jcted.cz/hospic-sv-markety-prinese-chybejici-sluzbu-pro-lidi-na-konci-cesty/>>.

Petr ŠKOTKO, *Začal fungovat hospic sv. Markéty*, 2018 [online]. [cit. 24.11.2020]. Strakonický deník. Dostupný z WWW:<https://strakonicky.denik.cz/zpravy_region/obrazem-zacal-fungovat-hospic-sv-markety-20181029.html>.

Prager Tagblatt, Sonntag, z 24. října 1926.

Rangs-Liste und Personal-Status des hohen souverainen Johanniter-Ordens im Grosspriorate von Böhmen für das Jahr 1866, Wien 1866. (V textu jen „Rangs-Liste (1866)“).

Rangs-Liste und Personal-Status des hohen souveränen Malteser-Ritter-Ordens im Groszpriorate von Böhmen und Österreich nach dem Stande vom 30. April 1910, Wien 1910. Dostupný z Archiv Národního muzea, fond č. 160 Hammerschmied Josef, inv. č. 117–176, kart. č. 4. (V textu jen „Rangs-Liste (1910)“).

Rangs-Liste und Personal-Status des hohen souveränen Malteser-Ritter-Ordens im Groszpriorate von Böhmen und Österreich nach dem Stande vom 30. April 1912, Wien 1912. Dostupný z Archiv Národního muzea, fond č. 160 Hammerschmied Josef, inv. č. 117–176, kart. č. 4. (Dále jen „Rangs-Liste (1912)“).

Rangs-Liste und Personal-Status des Souveränen Malteser-Ritter-Ordens im Groszpriorate von Böhmen und Österreich nach dem Stande vom 1. Mai 1916, Wien 1916. Dostupný z Archiv Národního muzea, fond č. 160 Hammerschmied Josef, inv. č. 117–176, kart. č. 4. (V textu jen „Rangs-Liste (1916)“).

Ruolo Generale del Sov. Mil. Ordine di S. Giovanni di Gerusalemme detto di Malta, Roma 1905. Uloženo v Archiv Národního muzea, fond č. 160 Hammerschmied Josef, inv. č. 117–176, kart. č. 4. (V textu jen „Ruolo Generale (1905)“).

Ruolo Generale del Sov.o M.E Ordine Gerosolimitano, Roma 1871. Dostupná z Archiv Národního muzea, fond č. 160 Hammerschmied Josef, inv. č. 117–176, kart. č. 4. (V textu jen „Ruolo Generale (1871)“).

Ruolo Generale del Sov.o S. M. Ordine Gerosolimitano, Roma 1877. (V textu jen „Ruolo Generale (1877)“).

Schloss Maidelberg, Jägerndorf 1920. Uloženo v NA Praha, fond č. 198 ŘM, inv. č. 567, sig. 58A/t, kart. č. 291.

Stručný životopis Dr. Jelena na stránkách Ministerstva zahraničních věcí České republiky [online]. [cit. 11.7.2021]. Dostupný z WWW:

<https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo/jelen_eduard.rss>.

Wiener Zeitung, 21. Februar 1873, Nr. 44.

Wiener Zeitung, 24. August 1894, Nr. 194.

Zpravodaj obecního úřadu Předslav pro obce Hůrka, Makov, Měcholupy, Němčice, Petrovičky, Předslav a Třebíšov, č. 12, roč. 2009, Předslav 2009.

Publikační, akademická či pedagogická činnost

Publikační činnost

Martin POLA, *První pozemková reforma*. In: Dědictví Koruny české: časopis ochránců a přátel našeho kulturního dědictví, roč. 27, č. 1 – Mimořádná příloha, Vlašim 2018, s. 16–19.

Martin POLA, *The First Land Reform*. In: Dědictví Koruny české: časopis ochránců a přátel našeho kulturního dědictví, roč. 27, č. 1 – Mimořádná příloha – překlad, s. 18–22.

Martin POLA, *Ekonometrické modelování a možnosti jeho využití v dějinách podnikání. Úvaha o zkoumání hospodaření moderního velkostatku*. In: Hospodářské dějiny – Economic history, roč. 35, č. 1, Praha 2020, s. 61–74.

Akademická činnost

2017–2018 Projekt PEF ČZU 20171011: *Užití Helpman-Krugmanova modelu mezinárodní směny na trhu potravinářských produktů*, pozice: člen řešitelského týmu.

(Řešitelský tým: Slavíková Zuzana, Hospodková Petra, Kopecká Lenka, Němcová Eva, Pola Martin, Pola Tomáš, Severová Lucie, Svoboda Roman, Šrédli Karel, Šťastná Aneta).

2018 Konference: *POSTER 2018 – 22th International Student Conference on Electronic Engineering, May 10, 2018*

Téma příspěvku: *Hospital Trains operated by the Grand Priory of Bohemia and Austria*

2019 Konference: *POSTER 2019 – 23th International Student Conference on Electronic Engineering, May 23, 2019*

Téma příspěvku: *Gaius Sergius Orata and the Underfloor Heating System*

2019 Konference: *Doktorská vědecká konference PEF Think Together 2019*

Téma příspěvku: *Veřejný dluh: jeho vznik a možnosti řešení*

2022 Konference: *POSTER 2022 – 26th International Student Conference on Electronic Engineering, May 12, 2022*

Téma příspěvku: *Transformation of feudal manors into modern estates*
(autoři: Martin Pola, Aneta Šťastná)

Pedagogická činnost

Ústav hospodářských a sociálních dějin FF Univerzity Karlovy

LS 2019–2020: Legitimizační a reprezentační strategie šlechty a duchovenstva (PVP)

LS 2020–2021: Šlechta a duchovenstvo: legitimizační, reprezentační a hospodářské strategie (PVP)

Katedra ekonomiky Provozně-ekonomické fakulty ČZU

ZS 2019–2020: Ekonometrie (jedno cvičení týdně)

LS 2019–2020: Ekonometrie (dvě cvičení týdně)

Ostatní

2021: Maltézský řád a jeho hospodaření v Českých zemích (přednáška na Letní škole církevních dějin, 6.–10. září 2021 v Litoměřicích)